

Projecte Cementiri Jueu de Montjuïc

marc conceptual

CENTRE D'ESTUDIS ZAKHOR

per a la protecció i transmissió del patrimoni jueu

© 5768 / 2008

ANTECEDENTS HISTÒRICS

Segons un document de 1368, sembla dur la seva antiguitat al s. IX, destacant en ell la presència de tombes “notables, com en cap altre lloc del regne, llevat de Barcelona on les hi ha de 500 anys enrere”.

Després dels luctuosos successos de 1391, la necròpolis de Montjuïc sofreix el saqueig de les seves làpides funeràries, que són venudes com material de construcció.

Al llarg d'alguns segles, en estar supeditada la muntanya a la jurisdicció militar, la zona hagué de mantenir-se pràcticament igual, encara que en alguns moments sofrís destruccions parcials com, a la fi del segle XIX (1898), en iniciar la construcció de les bateries General Álvarez de Castro. Aquesta actuació va permetre constatar que la necròpolis s'estenia a banda i banda de la carretera per la qual s'ascendia al castell.

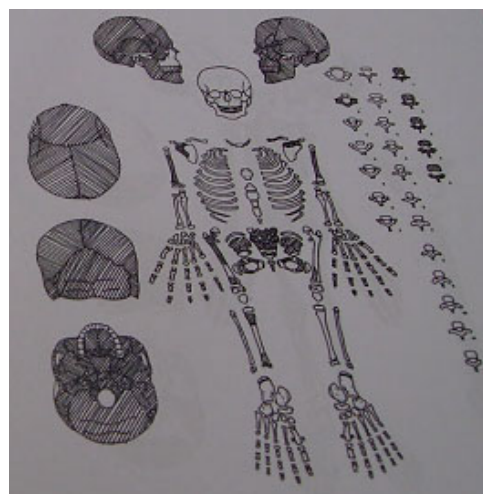
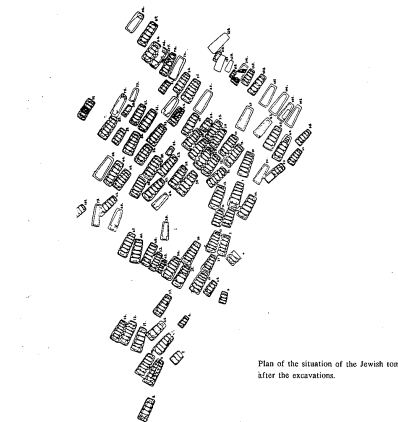
En la primeres dècades del s. XX es produeixen troballes esporàdiques de làpides i tombes durant els treballs d'instal·lació del camp de la Societat de Tir Nacional i, posteriorment durant la construcció dels pavellons del *Tiro al pichón* el 1945.

Aquesta última obra va produir la intervenció dels tècnics de l'Institut Municipal d'Història entre 1945 i 1946 qui van localitzar **171 tombes**.

Finalment cap ressenyar la campanya d'excavació realitzada l'any 2001 sobre la superfície de la zona funerària a partir de la qual s'han localitzat **557 tombes**, només una amb la seva làpida.

A partir de 1492, els cementiris han quedat totalment descuidats sense protecció.

Amb el creixement urbà s'han produït danys irreparables, causant enorme dolor en el poble jueu en tot el món. Actualment es pot reparar i prevenir aquesta situació.

SOLICITUT DE DECLARACIÓ DE BCIN

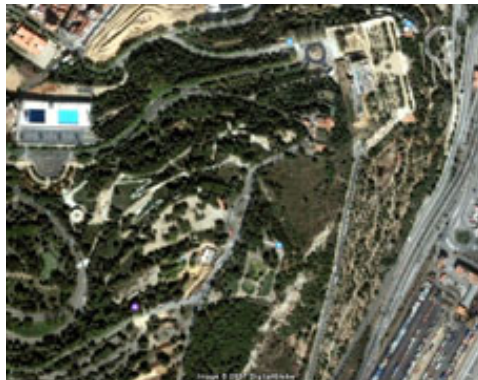
El 13 de Juny 2006, les comunitats jueves de Barcelona i Catalunya sol·liciten la seva protecció sobre la base de clars criteris.

Significat de l'antic cementiri jueu d'època medieval en la muntanya de *Montjuïc de Barcelona com un lloc de marcat caràcter sagrat.

És un destacat element evocador de la memòria històrica, l'abast de la qual transcendeix la ciutat de Barcelona i arriba a a tot el territori de Catalunya.

Les dues característiques esmentades, antiguitat i extensió, acompanyats pel gran nombre de làpides amb inscripcions funeràries descobertes fins al moment, fan d'aquest conjunt el major, més significatiu i representatiu de la memòria de la comunitat jueva durant l'època medieval en l'àmbit de Catalunya i fins i tot del Mediterrani occidental.

Per aquest motiu, així com també per la respectabilitat que mereix aquesta zona funerària sagrada i, al constituir avui el lloc un paratge natural, **sol·licitem la incoació de l'expedient previ corresponent per a la declaració de Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) específicament com Lloc Històric o Conjunt Històric segons definit en la Llei del Patrimoni Cultural Català (Llei 9/1993. DOGC n. 1807, 11/10/1993) Títol I, Capítol I, Art. 7, b i d .**

RESOLUCIÓ DECLARACIÓ DE BCIN

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya

DOGC núm. 4849 - 26/03/2007

DEPARTAMENT DE CULTURA I MITJANS DE COMUNICACIÓ

RESOLUCIÓ CMC/810/2007, de 15 de març, per la qual s'incoa expedient de declaració de bé cultural d'interès nacional, en la categoria de lloc històric, a favor de l'antic cementiri jueu de Montjuïc, a Barcelona. (Pàg. 11142)

RESOLUCIÓ

CMC/810/2007, de 15 de març, per la qual s'incoa expedient de declaració de bé cultural d'interès nacional, en la categoria de lloc històric, a favor de l'antic cementiri jueu de Montjuïc, a Barcelona.

La muntanya de Montjuïc és un massís rocallós de pedra sorrenca que s'aixeca fins a la cota 183 m sobre el nivell del mar. Té un domini preeminent sobre el litoral, el delta del Llobregat, l'accés al port i tot el pla de Barcelona, esdevenint un símbol indiscutible de la imatge de la ciutat de Barcelona. La seva posició estratègica i la gran quantitat de recursos naturals que ofereix han comportat la presència humana continuada des de finals del paleolític fins al segle XX.

Un dels testimonis més importants d'aquesta presència és l'antic cementiri medieval de la comunitat jueva de Barcelona, el qual, segons la teoria més acceptada, dona nom a tota la muntanya. Es localitza en un petit camp ubicat a la vessant nord-oriental de la muntanya de Montjuïc, a uns 100 m sobre el nivell del mar, des d'on es dominava tota la ciutat medieval de Barcelona, a l'interior de la qual s'ubicava el call jueu.

Les primeres notícies escrites que tenim sobre la necròpoli jueva de Barcelona daten del segle XI (1091), quan el comte Berenguer Ramon va restituir unes vinyes a la Canonja de la Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona, localitzades a Montjuïc (Monte judaico) i que limitaven a l'est per unes antigues sepultures jueves (veteres iudeorum sepulturas). Aquesta necròpoli va perdurar fins a la fi del call jueu el 1391, moment en què pateix la seva devastació i el saqueig de les lloses funeràries.

Ja des del segle XVII es tenen referències històriques de la coneixença de la ubicació, bastant precisa, del cementiri jueu. No va ser fins al 1898, atesa la construcció d'unes bateries de defensa costanera en ple recinte del cementiri, que es va tenir constància de la primera actuació arqueològica efectuada dins del recinte, de manera més o menys controlada. Aquest fet va permetre confirmar que la necròpoli s'estenia a tots dos costats del camí que conduïa al castell de Montjuïc, i que es correspon amb l'actual carretera del Castell.

Els treballs d'excavació arqueològica dels anys 1945 i 2001 han permès documentar una part de la necròpoli amb més de 700 tombes. A partir de la tipologia sepulcral (característiques de la fossa, la seva orientació, la posició dels cossos) i de la relació espacial entre les sepultures es pot establir una cronologia de la necròpoli que va del segle IX al XIV.

D'aquesta necròpoli existeix un important conjunt epigràfic amb més de 74 unitats, recollides a la Series Hebraica de la Monumenta Paleographica Medii Aevi fica. Dins aquest conjunt cal afegir una nova làpida epigràfica d'un caràcter excepcional localitzada in situ durant la intervenció arqueològica del 2001.

El coneixement i l'estudi d'aquestes restes han de permetre recuperar els costums, la higiene, l'alimentació, les malalties i, finalment, la mort de la comunitat hebrea, una de les comunitats amb un pes més important en la vida econòmica, social i política de la Barcelona medieval.

Es tracta, per les seves característiques, del conjunt més gran, més significatiu i més representatiu de la memòria i la cultura de la comunitat jueva durant l'època medieval a l'àmbit de Catalunya i, molt probablement, de la Mediterrània occidental.

Vist l'informe de la Direcció General del Patrimoni Cultural, favorable a la incoació de l'expedient de declaració de bé cultural d'interès nacional, en la categoria de lloc històric, a favor de l'antic cementiri jueu de Montjuïc, a Barcelona;

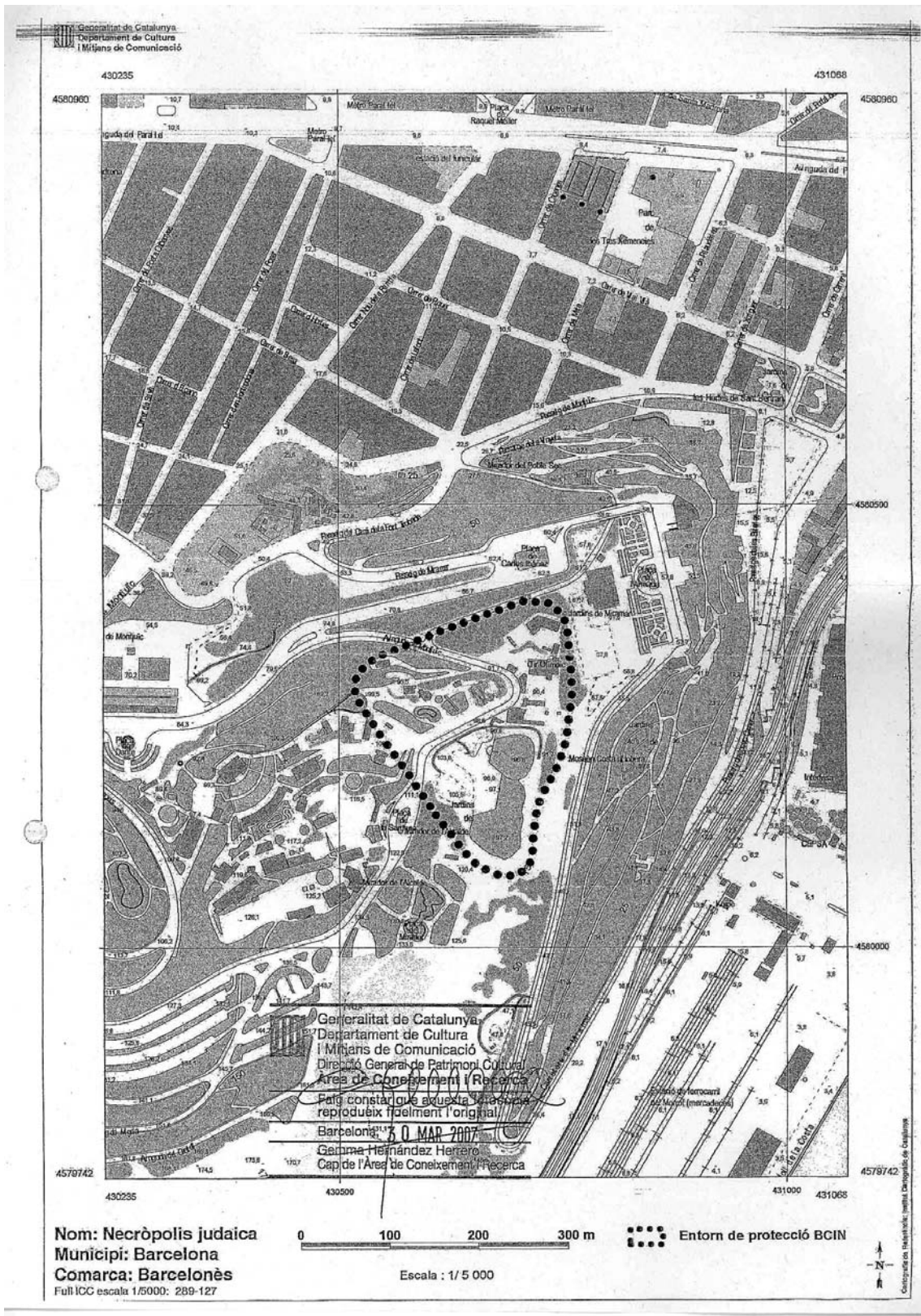
Atès el que disposa la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català,

Resolc:

1. Incoar expedient de declaració de bé cultural d'interès nacional, en la categoria de lloc històric, a favor de l'antic cementiri jueu de Montjuïc, a Barcelona (Barcelonès). La delimitació del lloc històric consta grafiada al plànol que figura a l'expedient.
2. Notificar aquesta Resolució a les persones interessades, donar-ne trasllat a l'Ajuntament de Barcelona i fer-li saber que, d'acord amb el que estableix l'article 9.3 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català, aquesta incoació comporta la suspensió de la tramitació de les llicències de parcel·lació, edificació o enderrocament a la zona afectada, i també la suspensió dels efectes de les llicències ja concedides. No obstant això, el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació pot autoritzar la realització d'obres que manifestament no perjudiquen els valors culturals del bé. Aquesta autorització ha de ser prèvia a la concessió de la llicència, llevat que es
3. tracti de llicències concedides abans de la publicació d'aquesta Resolució.
4. Comunicar aquesta Resolució al Registre de béns culturals d'interès nacional per a la seva anotació preventiva i donar-ne trasllat al Registre general de béns d'interès cultural de l'Administració de l'Estat.
5. Seguir la tramitació de l'expedient segons les disposicions vigents.

Barcelona, 15 de març de 2007
Joan Manuel Tresserras i Gaju
Conseller de Cultura i Mitjans de Comunicació
(07.073.183)

PLÀNOL DECLARACIÓ DE BCIN

TRADICIÓ JUEVA I RITUAL FUNERARI

Els cementiris tenen la categoria de lloc sagrat per al repòs etern dels difunts. La visita al cementiri és per a retre homenatge a les persones hi-enterrades i, d'alguna manera, fer-les presents en aquest moment.

Totes les regles sobre usos i comportament en un cementiri estan elaborades sota el criteri de respecte als morts, el *kavod ha met*.

Referència bíblica

El Llibre de Gènesi dóna la referència més primerenca a l'obligació del poble jueu de preparar als morts amb dignitat i enterrar-los en un cementiri propi, gestionat per la comunitat.

Dues nocions de temps. Dues maneres d'entendre la vida i la mort

La noció moderna de temps és lineal, i representa el món com una sèrie d'esdeveniments que avancen progressivament des d'un principi fins a un final. Ens recorda la fragilitat de cada vida, el valor de cada dia.

L'antiga noció de temps és cíclica, i segueix una pauta regular i predictable. No hi ha ni principi ni fi, tan sols un cicle temporal les lliçons del qual han de ser apreses una vegada i una altra. Ens ensenya que estem connectats amb tots els éssers vius. D'una manera que mai arribarem a comprendre, la força vital, les nostres ànimes, seguiran vivint. A través de nosaltres i amb nosaltres, ells (i nosaltres) seguiran vivint eternament.

Ambdues nocions ens ensenyen lliçons profundes sobre el significat de la vida i de la mort.

La percepció jueva de la mort

Durant la vida, una persona és un tot integrat, compost per cos i ànima. L'ànima, encara que no és visible, és no obstant això l'essència, els sentiments i la personalitat, continguts dintre d'un cos vivent.

AL morir, les dues parts se separen. El cos s'enterra respectuosament, mentre que l'ànima, la "*neshama*", es prepara per a entrar a "l'eternitat".

El nostre tractament dels morts és governat pel principi de "*kavod ha met*", respecte pel cos. El cos humà es converteix en un recipient sagrat perquè conté l'ànima, una espurna "divina" de cada persona.

Com la mort és el final del cicle de la vida, els rituals funeraris reflecteixen aquells del naixement, quan el cos és banyat i vestit en un procés de purificació, per a entrar al món que li espera. La llei jueva requereix que el soterrament es faci com més aviat millor després de la defunció per a així facilitar el començament immediat del retorn del cos a la terra.

La tradició jueva sosté que

- els cementiris s'han de respectar per a sempre
- un cementiri antic i en desús, té igual valor i significat que un actual
- està prohibit construir damunt o usar el recinte
- està prohibit excavar
- està prohibit exhumar cossos
- en el trist cas d'exhumacions, els cossos han de tornar a enterrar-se **SENSE DEMORA** en un cementiri jueu

Criteris d'usos per a recintes funeraris

1. l'espai ha de ser clarament identificat per qualsevol persona com un cementiri
2. qualsevol actuació haurà d'adaptar-se a aquesta vocació de repòs etern, així com transmetre l'ús del recinte
3. no s'ha d'utilitzar per a altres fins (zona d'oci, d'esbarjo etc.)
4. no pot servir de passada entre altres zones
5. no es podrà excavar en tot dintre dels límits del recinte identificat
6. no s'ha de realitzar cap acte que pugui suposar una falta de respecte
7. no s'ha d'extreure cap material del cementiri per a altre ús
8. es prohibeix qualsevol ús de l'espai que no contempli aquests criteris.

NORMATIVA VIGENT SOBRE LLOCS DE CULT

ÀMBIT ESTATAL

ACUERDO DE COOPERACIÓN DEL ESTADO ESPAÑOL CON LA FEDERACIÓN DE COMUNIDADES ISRAELITAS DE ESPAÑA LEY 25/1992 (original en castellà)
(en base a la Ley Orgánica 7/1980 de libertad religiosa, y en especial su Art. 2º.1.b)

“Practicar los actos de Culto y recibir asistencia religiosa de su propia confesión (...) recibir sepultura digna (...)”

Art.2.2 “Los lugares de Culto (...) gozan de inviolabilidad en los términos establecidos en las leyes”.

Art.2.6 “Los cementerios judíos gozarán de los beneficios legales que este artículo establece para los lugares de culto.”

“Se adoptarán las medidas oportunas para la observancia de las reglas tradicionales judías, relativas a inhumaciones, sepultura y ritos funerarios (...) con sujeción a lo dispuesto en la legislación de sanidad”.

ÀMBIT AUTONÒMIC

ESTATUT D'AUTONOMIA DE CATALUNYA.

ARTICLE 161. RELACIONS AMB LES ENTITATS RELIGIOSES

1. Correspon a la Generalitat la competència exclusiva en matèria d'entitats religioses que aconsegueixen llur activitat a Catalunya, que inclou, en tot cas, la regulació i l'establiment de mecanismes de col·laboració i cooperació per a l'acompliment de llurs activitats en l'àmbit de les competències de la Generalitat.
2. Correspon a la Generalitat la competència executiva en matèria relativa a la llibertat religiosa. Aquesta competència inclou en tot cas:
  - a. La promoció, el desenvolupament i l'execució, en l'àmbit de les competències de la Generalitat, dels acords i dels convenis signats entre l'Estat i les esglésies, les confessions i les comunitats religioses inscrites en el registre estatal d'entitats religioses.

PROGRAMA PEL PROJECTE de CEMENTIRI

El projecte per al cementiri jueu de Montjuïc ha d'incorporar i transmetre, amb contundència i claredat, uns criteris, idees, valors i conceptes que són propis per a un element d'aquestes característiques. Es tracta d'una acció integral.

PROPOSTA DE NOM

“BEIT AALMIN”

És una de les paraules que significa cementiri en hebreu, i literalment vol dir ‘*casa de l'eternitat*’, o ‘*casa dels temps*’. La paraula hebrea sona a la paraula ‘*ànima*’, molt evocadora per a aquest projecte.

Relació de passat i present. El judaisme no té grans catedrals, ja que no és en l'espai que es construeix la nostra tradició, sinó a través de la santificació del temps i de la nostra vida en aquest temps.

La mateixa concepció de l'avanç de la història és de forma cíclica, en quin sistema ens sentim extraordinàriament propers als altres jueus de tota la història.

SOBRE ELS LÍMITS DEL CEMENTIRI

S'està treballant exhaustivament en arxius, per a poder definir els límits del cementiri amb la major exactitud possible a través de documentació (d'una manera no invasiva, sense fer excavacions). Els resultats es bolcaran en el document final de Declaració de BCIN i conseqüentment en el projecte que ens ocupa.

PASSOS PREVIS AL PROJECTE

S'incorporaran al projecte:

- la definició dels límits del BCIN
  - el replanteig de totes les tombes conegudes
  - les restes humanes que s'hagin exhumat de l'àrea BCIN
  - les làpides extretes de l'àrea BCIN.
- Atès l'interès històric d'aquest lloc, estem estudiant la manera apropiada de recuperar les làpides que possiblement encara siguin sota terra dins l'àmbit del projecte

RELACIÓ AMB LA RESTA DE ZONA BCIN

- La intervenció actualment prevista a la zona de l'antic *Tiro al pichón* és en un petit sector del cementiri medieval i de la zona BCIN.
- S'ha d'entendre i percebre l'abast del cementiri en tota la seva extensió.
- El projecte ha de buscar la seva "integració" amb la resta de l'àrea: mitjançant l'element per a definir i marcar el límit general del BCIN deixant clar que aquest sector s'estén en uns 270° del seu perímetre

RELACIÓ AMB LA CIUTAT

- és localitzada en un petit camp ubicat a la vessant nord-oriental de la muntanya de Montjuïc, a uns 100 m sobre el nivell del mar, des d'on és dominant tota la ciutat medieval de Barcelona, a l'interior de la qual s'ubicava el call jueu
- els cementiris jueus sempre estan fora de la ciutat (separació vida-mort)
- des de temps d'Abraham, les comunitats sol·liciten comprar la terra per a enterrar-hi
- va ser el cementiri de la comunitat durant més de 6 segles
- aproximadament 15 % de la població de Barcelona era jueva

RELACIÓ AMB JERUSALEM (costat SE)

- l'orientació cap a Jerusalem i la Terra d'Israel, tant dels edificis de culte (les sinagogues) com les mateixes sepultures, és una constant en la tradició jueva. Representa l'anhel cap a una vida comunitària íntegra i la forta connexió amb la història bíblica del nostre poble
- la major de les festes del calendari remetent a fets succeïts en aquesta terra
- nostàlgia per una terra a la qual s'anhela regresar-hi

Yehudah Ha-Levi
(Tudela 1070, Israel 1141)
Extractos de "Poemas de Sión"

*Mi corazón, está en Oriente,
y yo en los confines de Occidente ...*

*¡Yo te saludo, monte 'Abarim!
¡Te saludo desde todos los confines!
En ti murió el más escogido de los hombres,
tú albergas la más selecta de las tumbas.
¡Si Dios me ayuda, haqo voto de ir a visitarte!*

Rabí Mossé ben Nahman
(Girona 1194 – Haifa 1270)
Lletra al seu fill

*T'escric aquesta lletra de Jerusalem estant,
la ciutat santa ...
He fet el pensament d'anar a Hebron,
la ciutat on hi ha les tombes dels Patriarques,
per tal de prostrar-me davant d'elles i,
Déu ajudant, cavarm'hi una fosa.*

RECORREGUT I RELAT

La visita del lloc ha de facilitar la comprensió de la cultura jueva, transmetre la seva visió cap a la mort, ajudar a descobrir la història, deixar-la llegir, fer-la visible i present avui.

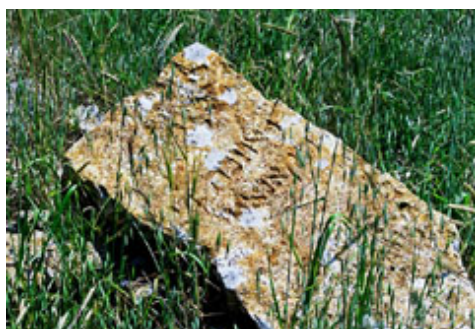
El projecte ha de transmetre conceptes

- idea de tradició mil·lenària
- idea de poble/cultura vius, llavors i avui
- en la tradició jueva, la mort és sinònim de repòs, retorn, respecte, acostament a Déu
- la importància de mantenir viu el record d'un ésser mort, ja que cada ésser humà és una part de la història que s'ha de transmetre
- el valor de cada individu com a tal és equivalent al del món sencer; per això s'insisteix tant a mantenir una sepultura per a cada ésser, personal i individualitzada

El projecte ha de transmetre informació

- identificar en superfície la "petjada" de les sepultures del subsòl, per a ajudar a entendre el que hi ha sota
- oferir dades històriques
- nomenar a totes les persones jueves de Barcelona, a partir de documents d'arxiu
- referència als personatges destacats de la comunitat

L'equipament servirà per a la transmissió

- *delimitar* l'espai amb un element que identifiqui TOT el perímetre de BCIN
- s'ha d'entendre perfectament el *fora* i el *dins* de la zona BCIN
- *nivell de trànsit* de persones "diferenciat" del nivell del cementiri
- zona per a *reflexió / pregària / contemplació*
- *font d'aigua*: és tradició rentar-se les mans al sortir d'un cementiri (regles de purificació i separació entre vius i morts)

Retornar al lloc allò que se n'ha llevat

- restes humanes
- làpides senceres i fragments

La ubicació i col·locació de qualsevol element en el solar ha de ser estudiada curosament juntament amb la Comissió de Patrimoni.

Se seleccionaran els materials més apropiats per a aquest projecte, quant a plantes paviment, il·luminació, seguretat, etc.

